

Л. М. Васильєва,

д. держ. упр., професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0009-4551-4105>

С. В. Юрченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5148-2626>

Ю. О. Білозерцева,

здобувачка вищої освіти, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1213-117X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.22.146

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА РИЗИКИ

L. Vasilieva,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Accounting, Taxation And Management of Financial And Economic Security, Dnipro State Agrarian And Economic University

S. Yurchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Accounting, Taxation, and Financial and Economic Security Management, Dnipro State Agrarian University of Economics

Yu. Bilozertseva,

Higher education student, master's degree, Dnipro State Agrarian University of Economics

COMPREHENSIVE ANALYSIS OF RECEIVABLES AND PAYABLES OF THE ENTERPRISE: METHODS, MODELS AND RISKS

У статті розглянуто теоретико-методичні засади комплексного аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства. Обґрунтовано взаємозалежність цих видів заборгованостей як ключових елементів єдиної фінансової системи, що безпосередньо впливають на ліквідність, платоспроможність і фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Запропоновано використання інтегрованого показника платіжної гармонії для кількісного оцінювання збалансованості грошових потоків. Розглянуто сучасні методичні підходи до комплексного аналізу та управління заборгованістю, зокрема регресійні, сценарні та стохастичні моделі прогнозування, а також можливості застосування технологій штучного інтелекту, машинного навчання й цифрової аналітики у фінансовому менеджменті. Доведено, що інтеграція цих інструментів підвищує ефективність контролю розрахунків, мінімізує фінансові ризики та сприяє забезпеченню фінансово-економічної безпеки підприємства, формуючи надійну основу стратегічного управління його розвитком.

The article examines the theoretical, methodological, and practical foundations of the comprehensive analysis of accounts receivable and accounts payable in enterprises under modern conditions of digital transformation of accounting and analytical processes. The relationship between these two categories of debt is defined as an integral component of the financial system, influencing liquidity, solvency, and overall financial stability. Excessive accounts receivable lead to the immobilization of working capital and a decrease in cash turnover speed, while excessive accounts payable indicate potential payment difficulties and dependence on external financing sources. Therefore, maintaining an optimal ratio between receivables and payables is crucial for ensuring balanced financial flows and minimizing liquidity risks. The article proposes the use of the Integrated Payment Harmony Index to assess the balance of monetary flows and identify potential imbalances between inflows and outflows. The calculation methodology considers the volume of receivables and payables, average repayment periods, and seasonal fluctuations in financial flows, which allows for a comprehensive evaluation of payment discipline. A system of analytical indicators is presented, including the turnover ratios of receivables and payables, the average collection period, the average payment period, and the receivables-to-payables ratio, which together ensure a multidimensional assessment of debt sustainability. The paper emphasizes modern methodological approaches and analytical models that have proven effective in managing receivables and payables, such as regression analysis, scenario modeling of cash flows, and stochastic models accounting for financial uncertainty. The integration of digital tools and artificial intelligence technologies enables automation of debt monitoring, identification of payment trends, and forecasting of potential risks of default. The application of these integrated analytical methods provides a comprehensive understanding of the company's debt position, supporting data-driven decisions and strengthening financial resilience.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, фінансові ризики, платоспроможність, ліквідність, інтегрований аналіз, цифрові технології.

Key words: receivables, accounts payable, financial risks, solvency, liquidity, integrated analysis, digital technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні умови функціонування підприємства характеризуються високим рівнем фінансової нестабільності, зумовленої як внутрішніми управлінськими чинниками, так і зовнішніми макроекономічними ризиками. У період воєнних дій, інфляційних коливань і порушення логістичних ланцюгів особливого значення набуває управління заборгованістю, адже саме вона виступає індикатором ліквідності та ділової активності суб'єкта господарювання. Ефективна політика набуває управління дебіторською і кредиторською заборгованістю дозволяє зменшити ризик дефіциту оборотного капіталу, оптимізувати грошові потоки та підвищити рівень фінансової безпеки підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання щодо аналізу кредиторської і дебіторської заборгованості підприємства активно дискутується впродовж тривалого часу. Результати таких досліджень, розкриті у працях Булат Г.В., Вербіцький О.В., Горелик Д.С., Гаврилюк В.Ю., Єдинак Т.С., Желніна Г.О., Кручак Л.В., Мулик Т.О., Рибалко О.М., Савченко А.М.,

Томчук О.Ф., Федоришина Л.І. та ін., що стали науковим підґрунтям для даного дослідження. Відмітимо, що питання аналізу заборгованості розглядаються переважно у контексті ліквідності або фінансової стійкості. Водночас відсутність комплексного підходу, який враховує би взаємозалежність дебіторської і кредиторської заборгованості, не дозволяє адекватно оцінити реальні ризики неплатежів. Саме тому актуальним є формування єдиної методики комплексного аналізу дебіторської і кредиторської заборгованостей підприємства, що поєднує економічні, аналітичні та ризик-орієнтовані підходи.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної роботи є дослідження теоретико-методичних засад комплексного аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості та визначення сучасних методичних підходів і моделей, що застосовуються для комплексного аналізу в умовах цифровізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дебіторська заборгованість — це сукупність грошових вимог підприємства до інших юридичних чи фізич-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємства

Ознака	Дебіторська заборгованість	Кредиторська заборгованість
Економічна сутність	Грошові вимоги підприємства до контрагентів	Грошові зобов'язання підприємства перед контрагентами
Джерело	Реалізація продукції, аванси, переплати	Закупівля активів, послуг, позики
Вплив на ліквідність	Зменшує ліквідність	Тимчасово підвищує ліквідність
Оптимальний рівень	Мінімальний, що не порушує обороту	Помірний, який не перевищує дебіторської
Ризики	Неповернення, прострочення	Штрафи, втрата довіри постачальників
Управлінські рішення	Контроль платіжної дисципліни	Планування термінів розрахунків

Джерело: складено авторами.

них осіб, що виникають у процесі господарської діяльності. Її надмірний обсяг свідчить про замороження частини оборотного капіталу, а також про зниження швидкості обігу грошових коштів. Кредиторська заборгованість, у свою чергу, є короткостроковим зобов'язанням перед контрагентами, бюджетом, банками чи іншими суб'єктами, і виконує роль додаткового джерела фінансування.

Основні методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську і кредиторську заборгованість та їх розкриття у фінансовій звітності регламентуються певними стандартами. Зокрема НП(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість", яке визначає порядок визнання, оцінки, класифікації та відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності, а також НП(С)БО 11 "Зобов'язання", що теж визначає її оцінку, визнання і визначення поточних і довгострокових зобов'язань. Сукупне застосування цих стандартів забезпечує достовірне відображення розрахунків підприємства з контрагентами та підвищує аналітичну цінність фінансової звітності.

Узагальнивши теоретичні дослідження можемо виділити два полярні підходи до оцінювання заборгованості [2, 4, 8]. Перший — консервативний, згідно з яким надмірне використання кредиторської заборгованості розглядається як загроза фінансовій нестабільності. Другий — ліберальний, відповідно до якого певний рівень боргового навантаження є допустимим і навіть ефективним, якщо він забезпечує оптимальну структуру капіталу та обороту. На практиці більшість аналітиків дотримується збалансованого підходу, за якого заборгованість розглядається як динамічна система взаємопов'язаних елементів.

Залежність між цими видами заборгованостей є об'єктивною та системною [3]. Надмірна дебіторська заборгованість призводить до збільшення кредиторської, адже підприємство, не отримавши кошти від покупців, змушене фінансувати діяльність за рахунок відстрочки платежів постачальникам. Така ситуація створює ефект фінансового ланцюга, який у кризових умовах може призвести до касового розриву.

У таблиці 1 наведено порівняльну характеристику основних параметрів дебіторської та кредиторської заборгованості.

Таким чином, між двома видами заборгованості має бути оптимальне співвідношення, означає збалансований стан розрахунків підприємства з контрагентами, який забезпечує фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність. З практичної точки зору це означає, що:

1) обсяги дебіторської заборгованості не повинні перевищувати кредиторську, щоб уникнути дефіциту обігових коштів і ризику неплатоспроможності;

2) термін погашення дебіторської заборгованості має бути коротшим або співставним із терміном сплати кредиторської, що дозволяє підприємству не залучати додаткове фінансування для покриття розривів у грошових потоках;

3) керівництву доцільно здійснювати постійний моніторинг структури заборгованостей, зокрема визначити частку прострочених боргів і оцінювати їх вплив на ліквідність балансу;

4) раціональне управління розрахунками з дебіторами і кредиторами передбачає використання політики кредитного контролю, стимулювання своєчасних платежів від покупців і водночас узгодження з постачальниками вигідних умов відстрочення платежів;

5) порушення оптимального співвідношення (до прикладу, надмірна дебіторська заборгованість при малій кредиторській) може призвести до уповільнення обороту капіталу, втрати платоспроможності та необхідності залучення додаткових джерел кредитування.

Отже, підтримання оптимального співвідношення між цими видами заборгованості є важливим елементом фінансової політики підприємства, що спрямована на забезпечення стабільності грошових потоків і мінімізацію ризиків неплатежів.

Мулик Т.О. Томчук О.Ф., Федоришина Л.І. наводять, що основним із завдань аналізу дебіторської заборгованості є "визначення складу та структури простроченої заборгованості, її частки в загальному обсязі заборгованості; виявлення обсягів та структури заборгованості за векселями, за претензіями, за виданими та отриманими авансами, за страхуванням майна і персоналу, при розрахунках з іншими суб'єктами господарювання, за банківськими кредитами тощо" [6].

Як відмічає Булат Г. В. в умовах динамічного розвитку ринкових відносин та зростання фінансових ризиків питання якісного аналізу, зокрема аналізу заборгованості набуває особливої уваги, адже ефективне управління дебіторською і кредиторською заборгованістю є одним із ключових чинників забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та ділової репутації суб'єкта господарювання [1].

Ми підтримуємо думку автора і переконані, що сучасна економічна динаміка, зумовлена глобалізацією фінансових ринків, високим рівнем конкуренції та зростанням ризиків неплатоспроможності, актуалізує необхідність проведення комплексного аналізу заборгованостей підприємства. такий аналіз виступає ключовим інструментом забезпечення фінансової стабільності, ліквідності та ефективності управління оборотним капіталом. Дебіторська та кредиторська заборгованості є взаємопов'язаними елементами фінансової системи підприємства, що безпосередньо впливають на його платоспроможність, ділову активність і рівень фінансо-

вих ризиків. В умовах цифрової трансформації господарських процесів особливого значення набуває використання сучасних інформаційно-аналітичних технологій, які дозволяють здійснювати глибокий моніторинг, виявляти закономірності та тенденції, прогнозувати наслідки зміни структури заборгованості. Отже, комплексний підхід до аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості є важливою складовою системи стратегічного управління фінансовими потоками підприємства.

Комплексний аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості передбачає використання системи кількісних і якісних показників. Найбільш поширеними є:

- коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості;
- середній термін погашення дебіторської заборгованості (DSO);
- коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості;
- середній термін оплати зобов'язань (DPO);
- співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості;
- коефіцієнт покриття короткострокових зобов'язань активами.

Мулик Т. О. наголошує на тому, що "показники оборотності дебіторської заборгованості корисно порівнювати з оборотністю кредиторської заборгованості [7].

Серед сучасних методичних підходів, які набули широкого застосування в управлінні дебіторською і кредиторською заборгованістю, особливе місце займають інтегровані моделі фінансового аналізу. Вони передбачають одночасну оцінку дебіторської та кредиторської заборгованості та визначення їх взаємозалежності. До прикладу, використання інтегрованого показника платіжної гармонії (ІПГ) дозволяє оцінити збалансованість грошових потоків підприємства та визначити, чи існує потенційний ризик дисбалансу між притоком і відтоком коштів. Методика розрахунку передбачає вираховування обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості, середніх строків погашення, а також сезонних коливань фінансових потоків, що забезпечують комплексну оцінку платіжної дисципліни підприємства.

Крім того, для оцінки ризиків у структурі заборгованості широко застосовуються моделі фінансового прогнозування, які дозволяють передбачити майбутній стан грошових потоків та ідентифікувати потенційні проблемні ділянки. До таких моделей відносять регресійні моделі прогнозування платіжної поведінки дебіторів, сценарний аналіз грошових потоків та моделі стохастичного планування. Зокрема, регресійний аналіз дозволяє встановити залежність строків погашення дебіторської заборгованості від конкретних факторів, таких як обсяги продажів, фінансовий стан клієнтів та сезонність попиту. Сценарний аналіз, у свою чергу, дає

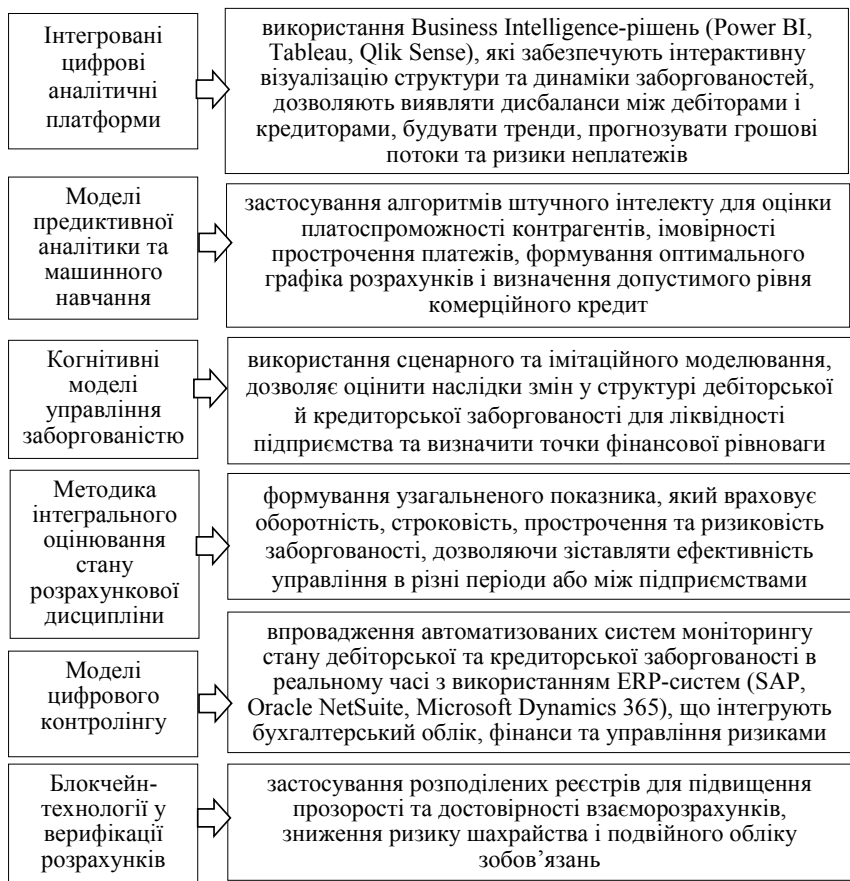

Рис. 1. Сучасні методичні підходи і моделі, що застосовуються для комплексного аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості в умовах цифровізації

змогу моделювати різні варіанти розвитку подій, наприклад, у випадку затримки платежів або несподіваного зростання кредиторської заборгованості, та оцінити їх вплив на ліквідність підприємства. Стохастичні моделі враховують випадковість і невизначеність у фінансових потоках, що особливо важливо для підприємства, які функціонують у нестабільних економічних умовах.

Як відмічають Ліхоносова Г., Ставцева Є. "контроль за дебіторською заборгованістю включає в себе встановлення кредитних лімітів, формування резервів сумнівних боргів, управління простроченою заборгованістю та інші контрольні заходи. Для зниження кредитних ризиків рекомендується встановити максимальні терміни відстрочення платежів, обмеження суми заборгованості перед одним клієнтом чи групою клієнтів, а також максимальний розмір кредитного ризику [5]. "Управління кредиторською заборгованістю також передбачає встановлення різних лімітів та нормативів. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в умовах економічного підйому вимагає розумного розподілу ресурсів, що дозволяє збільшити прибуток підприємства та забезпечити його стійкість" [2].

Важливим аспектом сучасних аналітичних моделей є інтеграція технологій штучного інтелекту та машинного навчання у процес прогнозування та управління заборгованістю. Використання алгоритмів машинного навчання дозволяє автоматизувати аналіз великих масивів даних щодо дебіторської та кредиторської заборгова-

ності, визначити закономірності у поведінці контрагентів та формувати прогнози ризиків прострочення платежів. Наприклад, AI-моделі можуть визначати клієнтів із високим ризиком невчасного погашення дебіторської заборгованості, оцінювати оптимальні строки кредитування та пропонувати адаптивні стратегії управління кредиторською заборгованістю. Такі підходи дозволяють не лише підвищити точність аналітичних висновків, а й забезпечують оперативне прийняття управлінських рішень на основі актуальних даних.

Серед нових методичних підходів і моделей, що застосовуються для комплексного аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості в умовах цифровізації, можна виокремити кілька ключових напрямів (рис. 1).

Крім використання цифрових технологій, важливе значення має застосування методів класифікації та сегментації заборгованості. Зокрема, дебіторська заборгованість може бути класифікована за категоріями клієнтів, строками погашення та ризиком невиконання зобов'язань, а кредиторська — за категоріями постачальників, умовами оплати та стратегічною важливістю для виробничого процесу. Така класифікація дозволяє більш точно прогнозувати грошові потоки, виявляти критичні ділянки та розробляти заходи щодо оптимізації платіжних політик.

Сумарно, сучасні методичні підходи та аналітичні моделі забезпечують комплексну оцінку дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства, дозволяючи не лише визначити поточний фінансовий стан, а й прогнозувати ризики та формувати обґрунтовані управлінські рішення. Їх застосування підвищує прозорість фінансових потоків, дозволяє уникати дефіциту оборотного капіталу, оптимізувати грошові ресурси та забезпечити стратегічну фінансову стійкість підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Переконані, що невиважена політика розрахунків може призвести до дефіциту обігових коштів, втрати платоспроможності та збільшення фінансових витрат. У сучасних умовах цифровізації обліково-аналітичних процесів виникає потреба у впровадженні нових методичних підходів і моделей, що дозволяють здійснювати глибокий та системний аналіз взаємозалежності дебіторської і кредиторської заборгованості, визначити їх вплив на фінансові результати та ризики діяльності. Відмито, що сучасні методичні підходи базуються на поєднанні цифрових технологій, інтелектуального аналізу даних і ризик-орієнтованого управління, що дозволяє підприємству не лише контролювати рівень заборгованості, а у проактивно керувати нею з урахуванням фінансових ризиків і стратегічних цілей.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку інтелектуальних систем прогнозування боргових ризиків, що базуються на машинному навчанні та великих даних.

Література:

1. Булат Г. В. Аналіз дебіторської заборгованості та напрями удосконалення управління нею. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 1. С. 222—226.

2. Єдинак Т. С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємств в умовах фінансово-економічної кризи. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 3. С. 54—57.

3. Желніна Г. О., Рибалко О. М. Удосконалення обліку кредиторської заборгованості та методи управління нею. Актуальні соціально-економічні проблеми держави і регіонів. Т. 2. Секція 2. 2019. С. 91—93.

4. Кручак Л. В. Методика аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. № 22. С. 161—165.

5. Ліхоносова Г., Ставцева Є. Напрями поліпшення оцінювання використання кредиторської та дебіторської заборгованості. Вісник Хмельницького національного університету. 2024. № 3. С. 305—310.

6. Мулик Т. О. Томчук О. Ф., Федоришина Л. І. Аналітичне забезпечення заборгованості підприємства в умовах антикризового управління. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 1 (41). С. 146—160.

7. Мулик Т. О. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємства. Агросвіт. 2022. № 9—10. С. 69—78.

8. Савченко А., Горелик Д., Гаврилюк В., Вербіцький О. Дебіторська заборгованість та її вплив на фінансовий результат діяльності підприємства. Український економічний часопис. 2025. № 8. С. 123—127.

References:

1. Bulat, H. V. (2020), "Analysis of receivables and directions for improving its management", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 1, pp. 222—226.

2. Yedynak, T. S. (2020), "Problems of managing receivables of enterprises in the conditions of the financial and economic crisis", Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryemnytstvo, vol. 3, pp. 54—57.

3. Zhelnina, H. O. and Rybalko, O. M. (2019), "Improvement of accounts payable accounting and methods of its management", Aktualni sotsialno-ekonomichni problemy derzhavy i rehioniv, vol. 2, pp. 91—93.

4. Kruchak, L. V. (2016), "The method of analysis of receivables in the enterprise management system", Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, vol. 22, pp. 161—165.

5. Likhonosova, H. and Stavtseva, Ye. (2024), "Directions for improving the assessment of the use of payables and receivables", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 3, pp. 305—310.

6. Mulyk, T. O., Tomchuk, O. F. and Fedoryshyna, L. I. (2019), "Analytical assurance of the company's debt in the context of anti-crisis management", Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, vol. 1 (41), pp. 146—160.

7. Mulyk, T. O. (2022), "Analytical provision of accounts receivable in the enterprise management system", Ahrosvit, vol. 9—10, pp. 69—78.

8. Savchenko, A., Horelyk, D., Havryliuk, V. and Verbitskyi, O. (2025), "Accounts receivable and its impact on the financial performance of the enterprise", Ukrainyskyi ekonomichnyi chasopys, vol. 8, pp. 123—127.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2025 р.